HALK BİLGİSİ HABERLERİ

İstanbul Halkevi Dil, Edebiyat ve Tarih şubesi tarafından çıkarılır aylık mecmua

Yazı İşleri Müdürü : MEHMET HALİT BAYRI

Yıl : 5 Mart 1936 Sayı : 53

On Altıncı Asır Sazşairlerinden

ÖKSÜZ ALİ

Öksüz Aliyi, Öksüz Dede ve Öksüz Âşık isimlerile edebiyatımıza ilk önce Bilge Profesör Fuat Köprülü tanıtmıştır.

Fuat Köprülü, Öksüz Dede ile Öksüz Âşıkın 16 ve 17 inci asırlarda yaşıyan iki ayrı halk şairi olmaları düşüncesini ileri sürmekle beraber; son dörtlüklerinde bu isimleri taşıyan halh şiirlerinin aynı şaire ait olmaları ihtimalinin de büsbütün uzak olmadığını kaydetmişti. [1]

Biz bu sevimli halk şairimizin tarihsel şahsiyeti hakkında yeni ve mühim bir vesika gösterebilmekten uzağız. Ancak halk edebiyatımızda adları bilinen şairlerimizin en eskilerinden olan bu (Öksüz)ün asıl isminin (Ali) olduğunu, şairin eski bir cönkte bulduğumuz bir şiirinden öğrendiğimizi söyliyebileceğiz.

Aynı zamanda bu yazının sonuna kattığımız beş yeni şiiri ile sayısı on dokuzu bulan şiirlerinde Öksüz, Öksüz Dede, Öksüz Âşık, Öksüz Ali gibi türlü isimler kullanan şairin bir tek şahsiyet olması ihtimalini de akla en uygun bir düşünce olarak kaydedeceğiz.

Şairin asıl isminin Ali olduğunu elde ettiğimiz şiiri, açıkça göstermektedir.

Fakat bu hakikati, Fuat Köprülünün Öksüz Âşık namına neşrettiği şiirlerden biri ile de teyit edebiliriz.

Bilge Profesörün neşrettiği şiir şudur:[2]

Bu garib gönlümün nesin sorarsın
Her dem yâr elinden yaralı sîne
Yâr merhem etmezse unulmaz yârem
Ölür de giderim yaralı sine. [3]

Sînem şerha şerha yaraladığın
Yâr kendi bilmez mi yaraladığın
Sarmayınca kendi yaraladığın
Kim karışır anın yaralısına.

Sînem sad - paredir yâre var söyle
Tabibe yalvarub yara var söyle
Seversen Mevlâyı yâre var söyle
Görsün ne olmuştur yaralı sîne.

Bu kadar âşıklar gelür yaralı
Anlar da hep yâr elinden yaralı
Değmeyince unulamaz yâr eli
Tatlı merhem sürsün yaralısına.

---

[1] Or. Prof. Dr. Fuad Köprülü: On altıncı asır sonuna kadar Türk sazşairleri. İstanbul, Evkaf Matbaası, 1930, S: 31 - 38

[2] Aynı eser. Sayfa: 34. Şiir numarası: 3
[3] Sin : Mezar.

Öksüzü kayd-ü bend olmuş bendine
Bend olmuşum ben de senin bendine
Nola suâl etse bir de kendime
Yâren nerde dese yaralısına.

İşte biz, bu cinaslı şiirdeki (yaralısına) lardan birisinin ve en çok son mısradakinin;

Yâren nerde dese yâr Alisine

Olabileceğini düşünüyoruz.

Gerçi eski yazılarda (Ali) nin (Ayın) harfi ile yazılması dolayısile kelimenin aslında da böyle olması lâzımgelirse de; şiirin şifahî nakillerinde Ali adının unutularak, (yâr Alisine) nin (yaralısına) şeklini aldığı ve yazmalara da bu şekilde geçtiği düşünülebilir.

Son olarak bir çok eşleri gibi yeniçeri ocaklarında yetişen bu eski halk şairimizin beş yeni şiirini buraya kaydetmekle ulusal edebiyatımızın verimlerinden birkaç damlayı daha aydınlatmış oluyoruz:

I

Dilberin zülüfü bir karış telden
Çekelim gurbeti ne gelür elden
Bülbülü ayırmışlar gonca gülünden
Ayrı düşdüm bülbülümden gülümden.

Öksüz Alim der ki burda mı durmak
Akdı gözlerimden sel oldu ırmak
Ne pek güce işmiş yârdan ayrılmak
Ayrı düşdüm bülbülümden gülümden.

II

Neyleyeyim nicedeyim Allahım
Yârim eller ala deyu korkarım
Varıb bir güzele gönül vereli
Bana cefa eder deyu korkarım.

Varub bir güzele gönül vereli
El kavşurub karşısında duralı
Kaşı gözü turnaleyin sürmeli
Yâdellere kona deyü korkarım.

Göğsünde düğmesi akdır gümüşden
Tatludur dudağı dürlü yemişden
Sakınurum seni günden güneşden
Al yanağın sola deyü korkarım.

Seyreyle dilberün bugün nazına
Sürmeler çekinmiş elâ gözüne
Öksüz Âşık eydür engel sözüne
Vara yârim uya deyü korkarım.

III

Salını salını gelen efendim
Ol hub cemalini gören benidim
Geçdiğin yollara eyiliyidim
Hâkipaye yüzler süren benidim.

Ağlayub ağlayub yüzüme bakub
Gözlerinden yaş yerine kanları döküb
Bir ayak üstüne boynumu büküb
Karşunuzda divan duran benidim.

Kirpiğin ok gibi kaşların keman
Yok mudur göğsünde zerrece iman
Nazlanub yanımda yattığın zaman
Soyunub koynuna giren benidim.

Evvel bir an ayrılmazdın yanımdan
Şimdi ayru düşdün âlîşanımdan
Puse alduğunca ak gerdanından
Siyah benlerini deren benidim.

Cevri cefa etme Öksüz kuluna
Herden bu güzellik geçmez eline
Sabahdan sarulub ince beline
Ak göğsüne sinem saran benidim.

IV

Gel benim kıyak bakışlım
Eller ne dir sana benden ötürü
Seven âşıkların oda yakışlım
Eller ne dir sana benden ötürü.

Sensin benin seyrânegâhım
Sen arturdun benim derdile âhım
Benim ebru hilâlim çeşmi siyahım
Eller ne dir sana benden ötürü.

Keklikleyin nazlı nazlı sekişlim
Seven âşıkların oda yakışlım
Deyüb benim yürü şahin bakışlım
Eller ne dir sana benden ötürü.

ALEMCİLİK

Minare külâhı, bina kubbeleri üstüne yapılan alemler (Minareci) ismi de verilen işciler tarafından yapılır. Minareci ismi, minarelerin duvarcılık işinden başka olan minare külâhının iskeletini tertip etmek ve çatmak, bunu şerefeye tesbit etmek, üzerine kurşun kaplamak (Kurşunculuk, kurşuncu) gibi işleri yapan işcilere verilir.

Hezârfen tabirinin şumuli altında Minarecilik de dahildir. Alemcilik işi de Minarecilik tabirinin şumuli altındadır. Cami ve buna benziyen binaların iki katlı alçı pencerelerini yapanlarda Hezârfen ismi verilen bu ustalardır.

Öksüz Âşık eydür sarardım soldum
Açmadım güzelin ak göğsün bendin
Derviş Muhammedim benim efendim
Eller ne dir sana benden ötürü.

V

Trek eyleyüb vatanını elini
Hani bizim şunda gelenlerimiz
Arayalım biz anları bulalım
Hani dostlarımız yârenlerimiz.

Bırakub elleri dağlar aşanlar
Padişah uğruna sefer tutanlar
Allah yolunda şehid düşenler
Gelmedi yâd elde kalanlarımız.

Gâzîler bir yere komuşlar işin
Hak yoluna vermişdir başın
Kimi eşin sorar kimi kardaşın
Hani yalı kapısında duranlarımız.

Öksüz Âşık eydür niçün gülemez
Kasdeyleyib hayini yanına almaz
Şılasın arzu edenler duramaz
Akşam sabah hani selâm verenlerimiz.

Nihad Sami

KÜLÂHCILIK

Minarenin külâh kısmını yapmaktır. Şerefenin ortasında oyulmuş bir yuva (oyuk) hazırlanır. Şerefeden alemin ayına kadar uzanan ve külâhı teşkil eden mahrutun mihverine mutabık ağaçtan bir seren uzatılır. Serenin boyu 27-30 metre kadar olabilir. Kalınlığı da 30 santim kadar olabilir. Buna Ana seren denir. Seren demirden de yapılabilir.

Ana seren minarenin şerefeden yukarda olan üstüvane veya mahrutu nakıs şeklindeki taş kısmının iç duvarlarına ağaç payandalarla tesbit edilir. Bir veya bir buçuk metrede bir payanda konur. Payandalar serenin maktaı ufkisini teşkil eden daire muhitine mumas ve birbirine muvazi birer çiftir. Her çift payandaya amut birer çift payanda daha vardır. Payandaların konulması Tabla tahtası denen ve minare külâhının kaidesini teşkil eden ufkî tahta döşemeden külâhın resine kadar devam eder.

Külâh mahrutunu meydana getiren kafesin kaidesi Tabla tahtası denen döşemedir. Mahrut sathı müstedirinin müvellitlerine mutabık olarak Könder ismi verilen ağaç direkler kaide muhiti ile mahrut resinin arasında uzanır. Könderler bir veya bir buçuk metrede bir ağaç kayıtlarla birbirine bağlanır. Tabla tahtasından sonraki peyandalar könderlerle anasereni birbirine bağlarlar. Külâhın sathı müstediri üzerine kurşun levhalar kaplanır. En sonra alem anaserenin külâhdan yukarıda kalan kısmına takılır.

Minarenin külâhındaki bütün işleri yapmak için iskele hizmetini gören şey Canipi denilen iptir. Canipi serenin en yüksek kısmına toplanmıştır, iki ucu aşağı sarkmıştır. Aşağı sarkan uçlara beşik denen bir tahta ufkî olarak bağlanmıştır. Hezârfen, Alemci Minareci usta bu beşik üzerine oturur. Serene dolanmış olan Canipinin bir ucunu çekerek beşiği arzusuna göre aşağı indirir, yukarı yükseltir. Canipi ve Beşik kubbelerin alemini yapmak, kubbelerin üzerine kurşun kaplamak işlerinde de kullanılır.

KURŞUNCULUK

Minare külâhlarına, bina kubbelerine kurşun kaplamak sanatıdır.

Kurşun levhalar dilim halinde kesilerek hazırlanır. Kenarları kıvrılarak yivler yapılır. Yivler birbirine iliştirildikten sonra tokmaklanarak sıkıştırılır. Kurşun levhaların yivlerini birbiri üzerine yatırmak için tahtadan yapılmış Mantika ismi verilen bir âlet kullanılır.

Mantika kama şeklinde bir tarafı inceltilmiş on, on iki santim genişliğinde, yirmi santim kadar uzunluğunda bir tahta parçasıdır.

Bina kubbeleri üzerine kurşun kaplamadan evvel kubbenin üzerine samanla karışık âdi toprak çamurundan bir sıva yapılır. Doğrudan doğruya kubbenin kireçli duvarı üzerine kurşun kaplanmaz. Çamur sıva yapılmaktan maksat kurşunların kireçle temas etmemesidir, kireç kurşunu yakabilir.

Hezârfen usta yapacağı alemin resmini önce yapar. Mimarla görüşür. Mimarın muvafakatini alır. Alemin tabiî büyüklükte kâğıttan kalıplarını çizer. Bakırcıya verir. Bakırcı bu kalıplara göre bakırdan, yahut sarı pirinçten alemin parçalarını dilim, dilim hazırlar. Hezârfen bu parçaları yerlerine takmazdan evvel yaldızlar.

Yaldızlamak için evvelâ bakır levhalar temizlenir, üstüne iki üç kat sülüyenli boya sürülür, sülüyen üzerine de bir kat sarı boya sürülür. Sarı boyanın üzerine Lika denen ispirtoda eritilmiş Gomalaka sürülür. Likanın tavı geldiği zaman üzerine varak halinde yaldız yapıştırırlar. Yaldızın fazlaları, yapışmıyan çapakları bir fırça ile temizlenir. Eğer boyalar iyi ve temiz cinsten ve yaldız yirmi iki ayar altından yapılmışsa elli sene kadar kararmadan kalır, ondan sonra bozulabilir.

Alem, bina kubbesinin, minare külâhının daha yukarısındaki altın yaldızlı kısımdır. Aşağıdan yukarıya doğru Kovan, Armut, veya karpuz, ay, isimlerini taşıyan parçalardan müteşekkildir.

Bu isimler parçaların şekline göre verilmiş isimlerdir.

ALÇI PENCERELER

Cami ve buna benziyen binaların alçı pencereleri vardır.

Elvan pencere, Müzeyyen alçı pencere, iki neve verilen isimlerdir.

Alçı pencereler iki tabakadır. Binanın dışarsından görünen tabaka dışlık, sade dışlıktır. Binanın içinden görünen müzeyyen şekilli, yahut renkli camlı tabaka içliktir.

Dışlıklarda pencerenin alçı şebekesinin camlı delikleri beyzî olanlara yumurta, yuvarlak olanlara yuvarlak, iki daire veya katı nakıs kavsinin birbirini kesmesinden hasıl olan şekildekilere Fil Gözü denir.

Alçı pencerelerin yaplıması şöyledir:

Pencerenin çerçeve muhitine göre

ağaçtan bir kasa hazırlanır. Pencere şebekesinin şekli yuvarlak, yumurta, fil gözü veya müzeyyen şekiller olduğuna göre pencerenin resmi ufkî bir tezgâh üzerine çizilir. Buna kalıp derler. Kasa kalıp üzerine yatırılarak prova edilir. Kalıptaki deliklere göre renkli veya renksiz camlar kesilir ve yerlerine dizilir; tekrar kaldırılır. Resimde cam konacak yerlere camın şekline müşabih ve daha küçük kıtada lüleci çamurundan yapılmış somunlar dizilir. Tahta kasa tekrar yerine tatbik edilerek yatırılır. Dizilen çamur somunlarının sihani kasanın tezgâha yatırılmış vaziyetteki şakulî irtifaının yarısı kadardır. Çamur somunların üzerine camlar dizilir. Camların üstüne yine evvelkiler gibi lüleci çamurundan yapılmış somunlar dizilir.

Böylece kasa, lüleci çamuru ve somunlar ve cam parçalarının kenarları arasındaki boşluğa sulandırılmış alçı dökülür. Alçı kuruyup katılaştıktan sonra lüleci çamurundan yapılmış somunlar çıkarılıp alınır. Meydanda yalnız cam ve donmuş alçıdan müteşekkil pencere şekli kalır. Binada pencere evine tesbit edilen camlı şebeke vücude gelmiş olur.

Minarecilik, alemcilik, kurşunculuk, yaldızcılık ve alçı pençereler hakkındaki bu malumat İstanbulda Norosmaniye camii avlusunda Çini Fabrikası sahibi Bay Bekir den alındı. Bu zat bu sanatları yapan bir hezarfendir. Ustası Osman usta imiş. Osman usta harbi umumide Şama gitmiş ve orada vefat etmiştir.

GÜLLAÇÇILIK

Güllâç nişastadan yapılır.

Bir çuval nişastaya (150) okka mıcır gider. Bu kadar mıcıra da (20) okka kömür lâzımdır,

Mıcırı yayarlar. Üstüne kömürü koyarlar. Kömür yanar, ocak bu suretle hazırlandıktan sonra üzerine ince demir konur, bu ocak demiri uzun bir demirdir. Tavalar bu demir üzerine yerleştirilir.

İki kepçeye bir kaşık ararot, yarım kahve kaşığı soda, iki kaşık un konur. Tavaların altı mum yağı ile yağlanır.

Evvelâ tavalar beyaz yumuşak temiz bir bez ile sıcak sıcak silinir.

Silindikten sonra tekrar ısıtılır. Yumurta sarısı ile zeytinyağı karıştırılarak tavuk tüyü ile tavaların içine sürülür. Tekrar bez ile silinir. Tekrar ısıtılır. Tavuk tüyü ile su serpilir. Su pirelenmeğe başladığı zaman tava kepçeye yaklaştırılır ve kepçe baş aşağı edilir. Tavaya kepçeden boşaltılan hamur Güllâç olur. Tekrar ateşe tutulur pirelenmiş su tanecikleri ile pişer sonra kurtarılır. Tersli, yüzlü olarak yapraklar yayılır. Tavaya temas eden kısım parlak olur. Buna Güllâcın tersi denir.

Yirmibeş çift gülâç yarım okka gelir. Yirmi beşer çift bağlanır. Üzerine ayni büyklükte tahta konur. Güllâç makinası denilen mengenede sıkılır.

Demetleri bağlamak için boyalı saz kullanflır. Sazlar birbirine amut kuturlar halinde, yani çapraz bağlanır. Güllâç mütemadiyen yirmi dört saat işlenir. Bu müddet zarfında on iki okka imal edilir. Ameliy atesnasında ocaktaki ateş harmanlanır. Ateş gelberi ile açılır. Sonra da mıcır çekilir. Mıcır çekilmezse ocak körelir. Güllaççılık her sanattan ziyade temizlik istiyen bir sanattır. Hamura boya ilâve edilirse boyalı olur.

Piri büyüktür. Evliya Çelebi seyahatnamesinde Piri Helvaî Ömer olarak gös-

terilmiştir. Her sene iki ay çalışılır. Cumartesi günü saat yedide (alaturka) ocak yakılır. Ocak merasimle tutuşturulur. Ocak yanmazdan evvel ocağın üç köşesine bir parça un, bir parça şeker, bir barça tuz bırakılır. Buna (Pirin hediyesi) derler. Üç Kulhüvallah ve bir Elhamdülillâh suresi okunur. Güllâca oturmak bu merasimle başlar.

İstilâhları:

Mıcır : Kalburdan geçmiş kömür kırıntısı.

Ocak demiri : Güllâç tavalarının yerleştirildiği demir çubuk.

Pirelenmek : Hafif suyun kaynamıya başlaması.

Güllâç makinesi : Güllâç yapraklarını sıkıştıran mengene.

Ateşi harmanlamak : Ateşi açmak.

Mıcır çekmek : Mıcır ilâve etmek ve yaymak.

Ocak körelmesi : Ocağın sönmesi ve yavaşlaması.

Güllaca oturmak : İşe başlamazdan evvel merasim yapmıya derler.

KAVAFLIK

Kavaflık diye ayrıca bir zanaat yoktur, kavaf kundura ve terlik satana denir.

Bugün İstanbuldaki ayakkabıcılık zanaatı herhangi bir Avrupa memleketindeki kadar mütekâmildir. Çok eskiden ilk devirlerde ayağı örtmek için ham deriden yapılmış çarık giyilirdi. Bunlar deriden kesilir ve üzerinden iplerle bağlanırdı. Daha sonra tahtadan oyma ayakkablar ve yalınkat tek dikişli yemeniler ve bu yemenilerin tekâmülü neticesi bir asır evvel ecdadımızın giydiği sarı çedik papuçlar yapılmış, bilahara ağaç çivili, demir çivili ve en nihayet en mütekâmil şekil olan çift dikişli iskarpinler yapılmıştır. Türk sanatkârları bu ayakkabların imalinde pek muvaffakiyet göstermişler, bilhassa potin kaloş yapmakta pek muvaffak olmuşlar, fakat lâstik kaloşların icadından sonra sanatın bu şubesi sönmüştür.

Eskiden İstanbulda Fatih civarında kavafhane varmış, Mercan çarşısı, Beyazıtta Okçularbaşı, Çarşıkapıda Çorlu medresesi, Mercan hanı, Çatal han, Pastırmacı hanı, Beyoğlunda Tatavlada da ayakkabı yapılırmış.

Eskiden bütün kunduracıları bir kâhya, bir «yiğitbaşı» idare edermiş, şimdi Çarşıkapıda cemiyetleri vardır.

Ayakkabı yapacak usta evvelâ ayağın şekline, ölçüsüne ve zamanın modasına göre tahtadan bir kalıp hazırlar, bu kalıp üzerinde yapacağı kunduranın biçimine göre kâğıttan bir istampa çıkarır, istampa üzerine derisini keser, bu kesilen deriler dikiş makinesinde dikilir ve saya ismini alır. Saya altı yapılmamış ayakkabının hazırlanmış olan üst kısmına denir. Sayanın burnuna yine köseleden bombe, arka tarafına da yine köseleden fort denilen bir parça takılır. Bunlar kunduranın burun ve arka taraflarındaki sertlikleri teşkil ederler. Bu yüzün yan taraflarına da tıraşlanmış deri parçalarından formala denilen deriler yapıştırılır.

Diğer taraftan tahta kalıba köseleden tabanastarı takılır ve artık tamamen hazırlanmış olan saya da kalıbın üstüne geçirilir. Danalya denilen bir kıskaçla kalıbın üstüne gerilir, her tarafından muvakkaten tel çivilerle çivilenir. Buna monta edilmiş ayakkabı denir. Sonra tabanın

kenarına vardala çevrilir. Vardala bir buçuk santim eninde şerit gibi kesilmiş bir köseledir. Saya, tabanastarı, vardala üçü birden bir dikişle dikilir. Bu dikiş iğri patuma tığı ve uçlarına iğne yerine domuz kılı geçirilmiş, mumlanmış keten ipliğile dikilir, eğreti vurulan çiviler sökülür, etrafına vardala ve sayanın kenarı gelmiş olan taban astarının ortası çukurlaşır, bu boşluk kösele parçalarile doldurulur ve düzeltilir. Bunun üzerine ayakkabının tabanını teşkil eden kösele kapatılır, fakat bu köseleyi tabanastarına birleştiren dikişin gizli olması lazımdır. Bunun için taban köselesi ile saya arasında haram denilen ince bir kanal açılır, vardala ile bu defa taban köselesi yine iğri bir tığla ve keten iplığiyle gayet küçük dikişlerle birbirine dikilir. Bundan sonra açılan kanal tamamile çirişlenerek kapatılır ve bir çekiçle kuvvetlice dövülür. Artık ayakkabının alt üst tekmil dikişleri bitmiştir. Evvela taban köselesinin kenarları bıçakla düzeltilir, kösele parçalarından veya tahtadan yapılan ökçe takılır, eğer ökçe köseleden yapılmışsa en üste gelen büyük parçaya kapak denilir, rasba denilen bir aletle ökçe ve kenarlar törpülenir, cam parçalarile bu törpü izleri temizlenir ve tekrar ince bir zımpara kâğıdı ile düzeltilir. Ondan sonra taban perdahlanır, eskiden ağaçdan yapılmış maat denilen bir aletle parlatılırdı, şimdi ise isforma usulu kullanılıyor. İsforma usulünde evvela ökçeler ve taban yüzün rengine göre ayni veya münasıp bir renkle boyanır, bunun üzerine kazdırılmış labonya denilen bir demir geçirilerek ütülenir, parlatılır, kenarlar da başka bir aletle ütülenir ve parlatılır. Buna isforma denir.

Ayakkabıcılığın en mütekâmil şekli olan çift dikişli bu suretle hazırlanır, bir de yalın kat denilen ayakkabılar vardır.

İki katla yalın katın farkı sayanın tabana dikilişi farkından ibarettir, yalın kat ayakkablarda saya makineden gelince yine kendisine göre kesilmiş köseleden bir tabana ters tarafından dikilir, bunu kalfa dizinde diker ve sonra yüzüne çevirir, dikişi içinde kalır, bilahara kalıba gerilir, gerilirken ıslatılan derinin kuruması için bir gün kalıpta bırakılan ayakkabı, kalıpta iken ökçe tabana çivilenir. Eskiden ökçeyi de dikişle dikerlermiş, ondan sonra tabanın perdahlanması çift dikişlinin aynıdır.

Ustalar arasında eskilerden Asım ve Küçük Salih çok meşhurdur. Asım bir sene evvel, vaktile saraya iş yapan Küçük Salih de iki sene evvel vefat etmişlerdir. Küçük Salihin kardeşi Raşit de meşhur olup hâlâ büyük mağazalara iş yapar.

Bugün meşhur ustalar arasında Mercanda Nuri ile Parmakkapıda Leblebiciler arasında Leon vardır, yeni ustaların ekserisi ermenidirler, en meşhurları da Leondur.

Kullanılan alât ve edevat: Kalıp, çekiç, danelya, bıçak, masat, keski, içiboş, makineta, labonya, raspa, kenar bıçağı, içraspası, tığ, domuz kılı, iğne, muşta, teber, bıçkı, düğme makinesi.

İptidaî mevat: Kösele, vidala, gılâse, meşin, sahtiyan, podüsüet, fantazi deriler, kapsol, keten iplik, mum, cilâ mumu, alt verniği, yüz verniği, agaçtan telden demir ve bakırdan çiviler, zımpara kâğıdı.

ABENİM MOR ÇİÇEĞİM TÜRKÜSÜ Konservatuar tarafından 1928 yılı içinde yapılan üçüncü müzik folkloru araştırma gezisi arasında Sivasda tesbit edilen bir halk türküsü olup güftesi şudur :

Abenim mor çiçeğim
Sen doldur ben içeyim
Ahdettim yemin ettim
Uğruna öleceğim.

Elmanın alına bak
Dön de bir dalına bak
Yaktın beni kül ettin
İnsafsız halime bak.

Bu türkünün mufassal notası « Halk Türküleri » adlı eserde yazılıdır [H. T. İstanbul Konservatuarı yayınlarından, defter 11, 1929] Konservatuar araştırma kurulu tarafından notaya alınan bu türkü, aslında ayrı iki manidir. Burada türkünün ilk bendini teşkil eden mani, bizim topladıklarımızla türlü yerlerde basılanlar dışarı gerek « maniler » [Türkiyat Enstitüsü yayınlarından, İstanbul 1928] adlı eserde (No. 1641) ve gerek « Halk edebiyatı Örnekleri Maniler » [Edebiyat fakültesi mezunları emniyeti yayınlarından sa.1,1339] adlı küçük kitabda (No. 3) az farkla yazılıdır. İkincisi ise, yine Türkiyat Enstitüsünün manilerinde (No. 15) vardır.

ABEŞ. Kula rengindeki at (Maraş, Seyhan, Gazianteb). Abeş tonunda olan atlar makbul sayılmazlar. Bunlar daha ziyade yük işlerinde kullanılır. (Bak : At)
[*Bibliyografya : Ö. A.*]

ABI, ABİ. (Yozgat) (Bak : ABA 2) [*Bibliyografya : T. D.; D. F.; D. D.*]

ABI HAYAT, ABI HAYYAN (Bak: BENGİSU)

ABLA. Büyük kız kardeş (Anadolu ve Trakya); yaşca büyük sayın kadın; daire eskisi cariye; zenci hizmetçi kadın (Bak: ABA. 1). **Süt Abla** = aynı kadından meme emen ana ve babaları başka kız ve erkekden, erkeğe göre büyük olan kız. (Bak : Süt kardeş, kardeşlik).
[*Bibliyografya : M. D. M.; L. O.; K. T.; Y. T. L.*]

ABLI. Yelkenlerin ucunda bağlı olup yelkeni kullanmak için her vakit elde tutulan ip, ıskata bağlı olduğu yelkenlere göre « Randa ablısı, Prova ablısı » gibi adlar alır. **Ablıyı bırakmak, koyvermek.** = ne yapacağını bilememek, şaşırmak, Ablıyı kayuverdi ».
[*Bibliyografya: M.D.M.; B. T. L;K. T.* ve diğer sözlükler]

ABO. (Trakya) (Bak: ABa, 1)

ABOSA ETMEK. Bir icbar olmadan veya korkarak, çekinerek durmak « korkusundan abosa etti ».
[*Bibliyografya : M. D. M.*]

ABRAŞ. 1) Alaca benekli at. 2) Atlarda dudakların ve göz kapaklarının etrafında hasıl olan alacalık, beyazlık, sis. 3) Hayvanın kıç tarafındaki leke [K.S.]. 4) Atın tüysüz yerlerinde çıkan ve uyuza benziyen bir deri hastalığı. **Abraş getirmek**= abraş ve uyuz peyda etmek (at hakkında).
[*Bibliyografya : B. T. L.; K. T.; M. D. M.*]

ABRIL [1] **ABRİL** [2] **ABROL** [3] **ABRUL** [4] **APRIL** [5] **APRUL** [6]. Halk arasındaki Nisan ayına verilen ad. Türlü söyleniş şekilleri vardır. Kökeni yabancı olan bu kelime nisandan daha çok yaygındır.

* Abrul apışır, dudak yere yapışır.

* Abrul apışır, koca öküz ota yapışır (Çanakkale)

* April apışdı öküzler yere yapışdı.

* Abrulun gözü yaşlı, yağmuru ceylan bakışlı, rüzgârı gelin akışlıdır.

* Abrıl apışdı kara keçi yere yapışdı (İstanbul).

Abrıl, April Beşi = Halk takviminde nisanın on dördüncü (Rumî 1) gününden on sekizinci (Rumî 5) gününe kadar süren soğuk ve fırtınalı günlere denilir.

* Abrılın beşi sığırın leşi.

* Korkma kara kışın kışından, kork abrulun beşinden.

* Sakın (kork) aprilin beşinden, öküzü (camusu) ayırır eşinden.

[*Bibliyografya: Ö.A.; A. D. D.; D.F.*]

ABU. 1) (Samsun ili, İzmit, Ünye, Tokat, Zafranbolu, Yolageldi « Edirne », İzmir ili) (Bak : ABA 1), 2) (Tokat) (Bak : ABA 2) 3) Yakın zamanlara kadar İstanbulda kadınlar ağzında hayret yerinde kullanılırdı. Anadoluda bunun «Abov, Abuv, Abav» gibi türlü şekilleri vardır. Rumelide kullanılan « Abey » de budur. Abu, Karagöz oyununda hala kadın ağzından söyletilir.

Bibliyografya : Ö. A, D. F.]

ABU, SABUK. Düşünmeksizin söylenen saçma söz «Abuk sabuk söyler, sayıklar »

[*Bibliyografya: K. T.; M.D.M.; B.T.L.* ve diğer sözlükler]

ABULLABUT. Avanak, sersem, sarsak, iri yarı, iki tarafa sallana sallana yürüyen, yolda önüne arkasına bakmadan giden. Bu kelimenin «*Abalabut*» ve «*Abulabut* » şekilleri de vardır. (Bak: açık ağız, Açık ağızlı, Afal, Aval).

[*Bibliyografya: M. D. M.; İ. A. H. T.; A. D; D. L. O.; K. T.; B. T. L.*]

ABUR CUBUR. 1) Vücude zararlı, karışık, münasebetsiz yiyecekler. 2) Saçma sapan boş söz.

[*Bibliyografya : K. T.; M. D. M ; B. T. L. ve diğer sözlükler*]

ACA. Büyük kız kardeş (Bak : Aba, 1).

[*Bibliyografya : K. S.*]

ACARIM ESKİYİM OYUNU. Kır şehir ve dolayında oynanan bir çeşit çocuk oyunudur. Maruf « esir almaca » oyununa benziyen bu oyun, beşer ve yedişer kişiden ibaret on veya on dört çocuğun karşılıklı iki takım ve ayrı iki cephe teşkil etmelerile oynanır. Her takımın bir kalesi vardır, birinci kaleden çıkan çocuk, ikinci yani karşı kaleden kendisinden sonra çıkan çocuğu süratle koşarak vurmağa, esir almağa çalışır, tutabilirse vurur; tutulan çocuk da oyundan çıkar. Oyun kalelerden birinde çocuk kalmayıncıya kadar bu suretle sürer ve sonra tekrarlanır. (Bak: Esir Almaca). [*Bibliyografya : Ö. A.*]

---

[1] Erkilet « Kayseri »
[2] Emirdağ, Afyon, Kars, Ardıhan.
[3] Erzincan.
[4] Sinop, Çarşamba, Mecitözü, Çorum, Alucra Mesudiye, Ş. Karahısar, Erkilet, Sivas, Eceabat « Çanakkale » Niğde
[5] İçel, Karaman, Sinop, Ürgüp.
[6] Balaç « Samsun » Vakfıkebir «Trabzon», Bâlâ « Ankara ».

ACEMİ ÇAYLAK. Beceriksiz, şapşal, çolpa.

* Acemi çaylak bu (o) kadar uçar.

[*Bibliyografya : Ö. A.; A. T.*]

ACEM KIZI TÜRKÜSÜ. Konservatuar tarafından 1927 yılı içinde yapılan ikinci müzik folkloru araştırma gezisi sırasında Konyada tesbit edilen bir halk türküsü olup güftesi şudur :

« Acem kızı, buyur efendim
Seni bir bakkal istiyor,
Vereyim ona.
Bu bakkalın kırması çokdur
Sattırır bana.

Acem kızı buyur efendim
Seni bir sarraf istiyor
Vereyim ona.
O sarrafın lirası çok olur.
Saydırır bana. »

Bu türkünün mufassal bir notası «Halk Şarkıları » adlı eserde yazılıdır (Anadolu Halk Şarkıları - İstanbul Konservatuarı yayınlarından, defter 4, 1927] Konservatuar kurulu tarafından zaptedilen bu türkünün, şu şeklile, metni eksikdir. Bizim, vaktile Sinop folkloru üzerine yaptığımız araştırmalar sırasında ihtiyar bir bayan ağzından yazdığımız aşağıdaki metin bunun daha belli ve yaygın olan tam bir şeklidir.

« Ah kızım kızım, nazi ile gözüm
Seni bir sarraf istiyor, vereyim ona
Ah anne anne, ben varmam ona
Sarrafın altını çokdur saydırır bana.

*

Ah kızım kızım, nazi ile gözüm
Seni bir kasap istiyor, vereyim ona
Ah anne anne, ben varmam ona
Kasabın etleri çokdur kıydırır bana.

*

Ah kızım kızım, nazı ile gözüm
Seni bir bakkal istiyor, vereyim ona
Ah anne anne, ben varman ona
Bakkalın yemişi çokdur, tarttırır bana.

*

Ah kızım kızım, nazı ile gözüm
Seni bir hallaç istiyor, vereyim ona
Ah anne anne, ben varmam ona
Hallacın pamuğu çokdur attırır bana.

*

Ah kızım kızım, nazı ile gözüm
Seni bir terzi istiyor, vereyim ona
Ah anne anne, ben varmam ona
Terzinin dikişi çokdur diktirir bana.

*

Ah kızım kızım, nazı ile gözüm
Seni bir dülger istiyor, vereyim ona
Ah anne anne, ben varmam ona
Dülger taş taşıtır ev yaptırır bana.

*

Ah kızım kızım, nazı ile gözüm
Seni bir imam istiyor, vereyim ona
Ah anne anne, ben varmam ona
İmamın namazı var kıldırır bana.

*

Ah kızım kızım, nazı ile gözüm
Seni bir kadı istiyor, vereyim ona
Ah anne anne, ben varmam ona
Kadının sarığı var sardırır bana.

*

Ah kızım kızım, nazı ile gözüm
Seni bir çoban istiyor, vereyim ona
Ah anne anne, ben varmam ona
Çobanın koyunu var güttürür bana.

*

Ah kızım kızım, nazı ile gözüm
Seni bir paşa istiyor, vereyim ona
Ah anne anne, ben varmam ona
Paşanın kılıcı var uğdurur bana.

*

Ah kızım kızım, nazı ile gözüm
Seni bir doktor istiyor, vereyim ona
Ah anne anne, ben varmam ona
Doktorun ilâcı var içirir bana.

*

Ah kızım kızım, nazı ile gözüm
Seni bir sarhoş istiyor, vereyim ona
Ah anne anne, ben varırım ona
Sarhoşun cilvesi var varırım ona »

Bir anne ile kızı arasında söylenen ve yukarıki Acem Kızı türküsünün daha tam bir varyantı olan bu türkünün başka bazı bendleri olmak muhtemeldir. Doktor Kunoş'un « Türk Halk Edebiyatı » adlı eserinde (sayfa 49-50) bunun, ufak bazı farklarla, altı bendlik bir metni de yazılıdır. Gene eskiler arasında bunun gibi « Kıral kızı » adlı belli ve yaygın bir halk türküsü daha vardır (Bak : Kıral Kızı Türküsü).

[Bibliyografya : H. T.; Ö. A.]

ACEM ŞİVESİ. Konservatuar tarafından 1928 yılı içinde doğusal Anadoluda yapılan müzik folkloru araştırma gezisi sırasında Erzurumda tesbit olunan bu türkünün güftesi şudur:

Gel kerem edüp nola bak bana
Can sana kurban bir menem menem
Can sana kurban dost menem menem
Desti nazı al câma pür safa
Âşıka göster puseden nüma

Fars ağız ve güftesini taklid yoluyla söylenen bu türkünün notası da, Halk Türküleri adlı eserde yazılıdır.

[*Bibliyografya : H. T., defter* 13,1929]

ACI DİL, ACI SÖZ. Acı, kalp kıran dokunaklı söz; azar, çıkışma.

* Acı dil (söz) insanı dininden, tatlı dil (söz) yılanı ininden (deliğinden) çıkarır.

ACI GEYREK. Mide bozukluğundan hasıl olan geyirti; mide hastalığından meydana gelen ekşime, tahmei mide.

[Bibliyografya : A. D. D.; D. F.]

ACI HIYAR. Acı hıyar, söylenmeden yenilirse gerek baş ağrısına ve gerek türlü derdlere karşı bir deva olduğu hakkında halk arasında oldukça yaygın bir inanma vardır.

ACI PATLICAN. hayırsız, fena tabiatlı, zarar verici.

* Acı patlıcanı kırağı vurmaz (çalmaz, yakmaz).

Bu atalar sözünün Trakyada « Acı Kabağı kırağı yakmaz » şeklinde kullanılmakta olduğunu da görüyoruz (Altı Ok « Edirne », Ata sözleri, 1935)

[*Bibliyografya ; İ. A. H. T.*]

ACIK PEKMEZİ. Acık, acuk denilen yaban elmasından yapılan tadı ekşimtırak bir pekmezdir. Hemen hemen bütün Anadoluda bilinip yapılan bu pekmez köylünün, aynı zamanda, katık yerinde kullandığı bir yiyecektir. (Bak : Pekmezler)

ACISINI, ACIYI ÇIKARMAK. Öcünü almak, hıncını çıkarmak; elden çıkmış, kaçırılmış bir fırsatı tekrar ele geçirmek; ödemek.

[*Bibliyografya : İ A. H. T.; M. D. M.; K. T.*]

ACI TEPEDEN ÇIKMAK. Çok etginmek, üzülmek; çok eziyet çekmek, acı duymak.

[*Bibliyografya : İ. A. H. T.*]

ACI YAVŞAM. Yaprakları kasımpatına benzer bir çeşit bitgi olup, halk hekimliğinde karın ağrılarına karşı kaynatılıp ilâç olarak kullanılır (Bay Avşar Konya, Orta Anadolu).

ACUR. 1) Cerbezeli, 2) hem kel hem fodul deyimine uygun olanlar hakkında.

* Dilenciye acur vermişler iğri diye beğenmemiş.

[*Bibliyografya : M. Halid, H. B. H. sayı 45, 1935, betke; Ö. A.*]

AÇAMAK. Aydın ve dolayında Kaçamak denilen yemeğin yersel adı (Bak Kaçamak).

AÇBAŞI. Çekil, git, uzaklaş, defol buradan; çek arabanı, kır arabanı, caddeyi tut.

[Bibliyografya: İ. A. H. T.; Ö. A. B. AR.]

AÇ MAKASLARI. Kaldır ayaklarını, hızlan, tabanları yağla.

[*Bibliyografya: B. AR.; Ö.A.*]

AÇIK AĞIZ, AÇIK AGIZLI. Avanak, sersem, budala, aptal (Bak: Abullabut, ağzı açık)

[*Bibliyografya: M. D. M;. L. O.*]

AÇIK AL. At tonlarındanbiri (Bak: At).

AÇIK DORU, TORU. At tonlarından biri (Bak: At).

AÇIK EŞKİN. At yürüyüşlerinden biri (Bak: At).

AÇIKLAR LİVASI. İşsiz güçsüz; boş gezenin boş kalfası, kaldırım mühendisi, boşta kalan işyarlara eğlence yoluyle söylenir.

[*Bibliyografya: M. D. M.; Ö. A.*]

AÇIK GELMEK. Uzak geçmek, yaklaşmamak "Açık gel imanım,,.

[*Bibliyografya: İ. A. H. T.; Ö. A.*]

AÇIK KAPI ÇALMAK. Konya ve dolayında söylenen bir halk çelmecesi olup beyhude, faydasız iş görmek anlamını ifade eder.

[*Bibliyografya: K. H. H.*]

AÇIL KİLİDİM AÇIL OYUNU. Küçük çocuklarca oynanan bir oyundur. Bu oyun 4 - 6 çocuk tarafından oynandığı gibi iki çocuk arasında da oynanılabilir. Oyuna giren çocuklar ellerini yumruk şeklinde birinin dizi veyahut bir şeyin üzerine sıra ile koyarak bir sütun teşkil ederler. Şukadar ki, bu sırada her çocuk kendi yumulu ellerini biribiri üstüne koymıyarak bir elini bir, öteki elini de diğer bir arkadaşının yumruğu üzerine koymak esastır. Ebe olan çocuk, en üstteki yumruğun çukur yüzüne parmağile anahtar gibi bir şeyi açma taklidi yaparak:

— Açıl kilidim açıl !

Der. Çocuk yumruğunu açar. Bu şekilde ve bu sözlerle bütün yumulu eller birer birer açılır; yalnız en alttaki yumrum kalır. Bu sefer ebe ile bu son yumulu el sahibi çocuk arasında da aşağıdaki konuşmalar geçer:

— Açıl kilidim açıl !
— Açılmam !
— Anahtarın nerede ?
— Suya düştü !
— Su nerede ?
— İnek içdi !
— İnek nerede ?
— Dağa kaçdı !
— Dağ nerede ?
— Yandı kül oldu!
— Külü nerede ?
— Savruldu !

Karşılıklı söylenen bu tekerleme bitince çocuk yumulu olan elini açar ve bu sefer oyuna giren bütün çocuklar, ellerini çenelerine koyarak birkaç defa tekrarlanmak üzere, hep bir ağızdan :

— Vay benim kös sakalım!

diye bağrışırlar. Oyun bu suretle ve bu tekerleme ile üç beş defa tekrar edilerek oynanır.

Oyun tekerlemesinin yukarıda yazılı ve « Su nerede? » sorgu cümlesinden sonra değişen şu :

— Su nerede ?
— Deve içdi !
— Deveyi ne yaptın ?
— Sattım !
— Parasını ne yaptın?
— Kına aldım!
— Kınayı ne yaptın?
— Sakalıma sürdüm !

şekli de vardır. Bu tekerlemedeki son cümle söylendikten sonra, gene yukarıdaki gibi, çocuklar hep bir ağızdan :

— Vay benim köse sakalım!

diye bağrışırlar.

[*Bibliyografya : Ö. A.*]

AÇILMADIK KUTU. Çok bildiği halde bilmez gibi görünen, bildiğini göstermiyen; kapalı kutu.

Bibliyografya : İ. A. H. T ;Y.T.L.]

AÇILMIŞ ÇİÇEK. Açık meşrepli, namuş hususunda kayıdsız.

AÇILSIN DEMİR KAPI OYUNU. Rize ve dolayının birli ve ikili Horonlarından [Bak : Horonlar] olup « köçek oyunu » na benziyen bir çeşit oyundur. [Bak : köçek oyunu] Ekseriya bir, bazan iki kişi ile oynanır. Oyunun yüz seyircilere dönük olduğu halde daire çizme, arkadan yere yatma ve titreme asıl figürlerini teşkil eder. Horonun tesirleri bacak hareketlerinde görülür. Aslen kadın oyunudur.

[*Bibliyografya : Ş. A. T. O.*]

AÇ GÖZLÜ TAYA ÇOCUĞU. Doymak bilmez, buldukça, yedikce ister, obur.

[*Bibliyografya : İ. A. H. T.*]

AÇ KAPI OYUNU. Safranbolunun bağlama, bozuk ve curadan ibaret sazlarla iki ve bazan dört oyuncu tarafından karşılıklı oynanan düğün oyunlarından biridir. Bu oyun, atlamalı zeybek oyunları ile bir benzerlik gösterirse de kendine mahsus yersel hususiyetleri bakımından zikre değer. Oyuna karcigâr makamile söylenen aşağıdaki türkünün ikinci mısraları tekrar edilmek suretile başlanır.

« Aç kapıyı ben geldim
civanım, aman
Safa geldin hoş geldin
civanım, aman
El ediye el ediye (ediyor)
Oyar beni deli ediye
Kara da gözler kül ediye

Bu türkünün ilk iki mısraı, oyuncuların karşılıklı titriyerek çömelişleri ve bu halde vücudün belden yukarsını iki tarafa eğerek ellerini başlarının üstünden çevirip yerde parmaklarla tempo tutmasile başlar. Ancak oyunculardan birisi sağa meylettiği zaman ötekisi de sol tarafa eğilir ve böylece tekrar sağa, sola vaziyet değiştirildikten sonra hızlı bir hareket ile yerlerini değiştirerek ayağa kalkarlar. Son üç mısra tam bir zeybek oyunu usulüne uygun ezgilerden ibarettir. Oyuncuların aldıkları pozisyon şudur : Göğüs kabarık, baş dik tutularak gözler biribirinin içine bakmaktadırlar. Sağ el, omuz hizasında kaldırılarak koltuk altı gövde ile kol arasında bir zaviyei kaime teşkil eder. Kol, dirsekten itibaren öne doğru kırılarak bilek aşağıya kırık ve boş bırakılır. Sol el ise, hafif kalkık ve bükülü olarak biraz geride bulundurulur.

Sağ ayak parmaklarının üstünde, topuk yukarı da ve diz kapağı dışarıya doğru bü-

küktür. Vücut bu ayağa istinat ettirilmez. Sol ayak tabanı tamamen yere basık olduğundan ağırlık ta bu kısımda toplanmış olur. Oyuncular yerlerinde sabit olduğu halde kol ve kalça figürlerile bir müddet oynadıktan sonra birdenbire vücut sol ayaktan sağ ayağa yükletilir ve sol ayak yan tarafa doğru fırlatılarak öne bir adım atılır.

Sonra birinci pozisyona geçilerek yan tarafa ayak atış figürü tekrar edilir. Böylece bir müddet oynandıktan sonra birdenbire göğüs göğüse gelinir. Sağ ayaklar ileriye atılarak diz kapakları biribirine dokundurulur ve gövde sağa ve arkaya bükülerek hızlı bir dönüş yapılır. Bu şekil birkaç kere yapılarak saz ara nağmeye geçtiği zaman diz çökme figürleri de başlar.

Oyuncular, ayaklarının üstünde yukarıya sıçrarlar ve iki ayaklarının üstüne düşerek hemen diz çökerler. Diz çöküş halinde tekrar hafifçe sıçrar, sağ diz kapağı vücud sola meylettirerek yere vurulur. Kezalik sol ayağı da aynı şekilde yere vurup ayakta yapılan dönüş figürünü diz çökmüş olduğu halde yerde tekrar ederek ayağa kalkabilirler. Bu oyunda yapılan figürlerin «selâmlaşma», «yan», «toplama», «ön», «atlama» gibi türlü adları vardır. Bunlara numara da derler.

Çengilerden bir tanesi erkek kıyafetine girmek suretile oyun kadınlar tarafından da oynanılır. Oyunun erkek ve kadın figürleri başka başka olduğundan kadın, erkek kıyafetine girmek mecburiyetindedir. Erkeğin daha kuvvetli, cesur, kadının daha nazik ve utangan bir pozisyonu vardır. Bazı figürleri beraber yaptıkları halde bazılarında, bilhassa atlama numaralarında, erkek ve kadın ayrı ayrı oynarlar. Açkapı oyununa refakat eden türkünün güftesi şudur:

«Yine de gözüm seyreyor cıvanım aman
Yakın yârin gelmesi
El ediye el ediye (ediyor)
O yâr beni deli ediye
Kara da gözler kül ediye
(Ara nağme)

Aç kapıyı ben geldim civanım aman
Safa geldin hoş geldin civanım aman
Aman Fadım olma nadim
Bu gece sizde kalalım
Annenden izin alalım
(Ara nağme)

Annem de duymaz evde yok civanım aman
Özledim seni ben çok
Elim gaydı dilim gaydı (kaydı)
Ağam zerhoş ne tez aydı
Dere de bayır düz gider civanım aman
Bir edalı kız gider
Kız yolunu şaşırmış civanım aman
İnşallah bize gider
Hanım hanım zarif hanım
Halin hatırın soralım
Annenden izin alalım
Bu gece yalnız kalalım
(Ara nağme)

İndim dere düzüne civanım aman
Çok göründüm gözüne
Mevlâm sabırlar versin civanım aman
İnanamam sözüne
Hanım hanım zarif hanım
(Aar nağme)

Suya indim kamışa civanım aman
Su neylesin yanmışa
Mevlâm sabırlar versin civanım aman
İnanın sözüme
Hanım hanım zarif hanım
(Ara nağme)

Suya indim kamışa civanım aman
Su neylesin yanmışa
Mevlâm sabırlar versin civanım aman
Yârinden ayrılmışa

(Alt tarafı var)

MİRAS DESTANI

Bu yaz mekteplerin tatil olmasından istifade ederek, İzmir, Aydın, Muğla, Denizli, Isparta, Burdur havalisinde bir tetkik seyahatı yaptım. Her ceçtiğim yerde Halk Bilgisini alakadar edecek şeyler aradım. Muğla bu itibarla çok zengin bir muhittir. Başka bir makalemizde bu muhit Halk Bilgisınden bahsedeceğiz. Muğlada bulunan Bay Cavit bu hususta salahiyet sahibi bir arkadaştır.

Denizlide bulunurken temas ettiğim Bay Ulvî isminde kıymetli bir muallim Denizli Halk Bilgisi hakkında bana kıymetli malumat vermek lutfunda bulundu. Bana pederinin metrukâtından bir takım evrakı perişan gösterdi. Bunları tetkik ederken bazı mühim destanlara tesadüf ettim. Miras destanı, Aç gözlü destanı, Pire destanı, Yemek destanı v.s. gibi. Bu destanlar ihtimal okadar mechul destanlardan değildir. Fakat Halk Bilgisini, köy âdetlerimizi ve köylerimizde kullanılan bazan mutbak. eveşyası ve giyecek isimlerini ihtiva etmesi ve bir iki asır evvelki içtimaî hayatımızı aydınlatması itibarile çok mühimdir.

Halkın sefaleti, ibret alınacak bir levhadır. Bu miras destanında biraz da alay kokusu duymtakayız. Destanı yazan «Derdmend Âşık» belki de bunu alay kasdile yazmıştır. Fakat bu destanla maksadını çok kuvvetle ifade etmiştir. Diğer bulduğumuz destanları yine bu sütunlarda neşredeceğiz.

Kulak tut sözüme dinle hey yâran
Sizinle bakalım ülfet necoldu
Yedi yıldır ben çıkalı sıladan
Arzulayup geldim emek nicoldu.

*

Hani abalı Ali, kazaklı Veli
İsa oğlu, Musa oğlu, küçük kebeli
Barut Hasan, Çakmak Ali, zırdeli
Konuştuğum bunca zevzek nicoldu.

*

Hoca, sizden bugün miras sorarım
Doğru söyle, yoktur sana zararım
İki gündür evimizi ararım
Hep yıkılmış, temel direk nicoldu.

*

Dinlemem martaval, efsun okuma
Yine derdim yenilendi yoguma [1]
İçleri ot dolu kıldan dokuma
Minder, yastık, yorgan, döşek nicoldu.

*

Hamur tahtasile, ızkara maşa
Ağaç havan ile çürük kavata [2]
Süt kayanttığımız ol kulpsuz tava
İnce tuz basılı çolmek nicoldu.

*

Kargaburun, çarık, baldır dolağı
Kını kırık, yüzü paslı bıçağı
Beline sardığı kendir kuşağı
Yakası yamalı gömlek nicoldu.

*

Yüklüğün yanında bir torba soğan
Makamı bilinmez sedası yavan
Köyümüzde düğün olduğu zaman
Çaldığımız saz dümbelek nicoldu.

*

Gözleri görünmez idi irekten [3]
Mancınıkla kalkar idi yerinden
Urgan ile asa korduk belinden
Çamış, katır, çapkın beygir nicoldu.

*

[1] Yoguma - yokuma, kaybolan şeyler.
[2] Kavata - tahta kap
[3] İrekten - uzaktan, yırak.

Her günlerde kamçı ile sürerdik
Kendi gelmez idi yolun gözlerdik
Danasını kepek ile beslerdik
Boynu çıkık sütsüz inek nicoldu.

*

Bu yerlerde sefil, bihuş gezerken
Düz ovada inek, sığır güderken
Ben bunları sağ bıraktım giderken
Heber virin cümle bunlar nicoldu.

*

Bunların köküne kıran mı girmiş
Domuzlar mı çalmış, kurtlar mı yemiş
Eski köy imamı kör Molla İbiş
Çağırsanız hele sorsak nicoldu.

*

Cemaatle okuyalım fatiha
Babam, anam ölmüş bunca akraba
Velakin sizlere cümlesi caba
Ammim oğlu kanbur felek nicoldu.

*

Kırık saç kalkmaz idi ocaktan
Beş çanakla üç tencere topraktan
Çavdar unu korduk bir dağarcıktan
Delik harar [1] kalbur elek nicoldu.

*

Eski hasır, bunca kilim uruba [2]
Def çivisine asılan ol delik torba
Babamın giydiği koskunsuz aba
Gök boncuk düğmeli yelek nicoldu.

*

Gerçi evimizde yok idi bakır
Sıçan düşse idi bin parça olur
Aş kabağı karpuz, bostandan kusur
Tavande asılan kelek nicoldu.

*

Bir kedimiz vardı gayetle hırsız
Kuyruğu, kulağı yok pek yakışıksız

[1] Harar - büyük keçi kılından yapılmış çuval.
[2] Uruba - elbise.

Çalı süpürgesi bir kara horos
Kenefteki kırık kürek nicoldu.

*

Arpa yemez idi vermezdik asla
Beş okka yük ile gitmezdi yola
Getirmezdik gece girmezdi dama
Beli salık çapkın eşek nicoldu.

*

Dam üstünde kurduğumuz çardakta
Sedasını dinler idik yatakta
Avlu ortasında kuru kavakta
Lık lık öten çifte keklik nicoldu.

*

Köyün ortasında asma çubuğu
Yedi yılda verir idi koruğu
Güz [1] pilici ile horos tavuğu
Kanatsız kaz şaşkın ördek nicoldu.

*

Tilki yatar idi gün gölgesinde
Sansar yavruları iplik küfesinde
Ahur ortasında kaz kümesinde
Su saksısı, folluk, dünek [2] nicoldu.

*

Sığıncak [3] kalmamış ağaç gölgesi
Ne pisliği kalmış ne tehlikesi
Ufak pire ile tahta kehlesi
Can yoldaşım sivri sinek nicoldu,

*

Hep söyledim fartı furtu yalanı
Beygirin kolanı, merkep palanı
Bilirsineiz hiç söyelemen [4] yalanı
Ezber etmediğim gerçek nicoldu.

*

Miras için ettim bunca davayi
Elime geçseydi üçte biri bari
Söylersin « Derdment Âşık » sevdayi
Boşuna çaldığın emek nicoldu.

Hikmet Turhan

[1] Güz - sonbahar.
[2] Dünek - tavukların tünediği yer.
[3] Sığnak - sığınacak yer.
[4] Söyelemen - söylemeyin.